

УДК 37.032(09)

ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРЕДСТАВНИКІВ РЕФОРМАТОРСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ, ЩОДО ВИВЧЕННЯ ДИТИНИ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Тетяна КРАВЦОВА (Кіровоград)

Сьогодні зміни та реформування сучасної освіти роблять актуальними наукові пошуки, пов'язані з проблемою вивчення природи дитини педагогічному значенні. Оскільки багато проблем сучасної педагогічної науки виникають через не розуміння дитячої природи, тому досить складно відбувається трансформація, щодо виховання нової людини ХХІ ст.

Саме тому вирішення багатьох проблем виховання залежить від розуміння особливостей та закономірностей становлення особистості людини, врахування запитів та інтересів сучасної дитини, з'ясування виховних ідеалів сучасників та досвіду минулого, систематичного вивчення та моніторингу стану досліджуваної проблеми.

Зауважимо, цінними є рекомендації та практична діяльність педагогів-реформаторів кінця ХІХ- початку ХХ щодо здійснення вивчення дитячої природи безпосередньо в умовах педагогічного процесу, під час якого виявляли індивідуальні та соціальні властивості дітей, сприяли їхньому гармонійному розвитку тощо.

Тому метою нашої роботи є дослідження практичної діяльності та внеску у вивчення природи дитини представників реформаторської педагогіки кінця ХІХ- початку ХХ століття.

Різні підходи до вивчення дитини досліджували О. Барило, А.Динесенко, М. Грищенко, О. Караманова, Г. Кемінь, В. Коваленко, Т. Кравцова, В. Курило, В. Лук'янова та інші вчені, які дали характеристику та класифікацію течій реформаторської педагогіки відповідно до теоретичних основ та практики, узагальнили спільні риси й відмінності в підходах вивчення природи дитини, аналізували зміст освітніх концепцій, методики та ін.

Кінець ХІХ – початок ХХ століття окрім значної теоретичної роботи характеризується значною практичною роботою щодо організації вивчення дитини у різних країнах. У різних країнах створюються лабораторії з дослідження проблем дитини, з'являються наукові товариства, організовуються спеціальні видання, а загальнопсихологічні та педагогічні журнали починають приділяти значну увагу питанням розвитку дитини і реформуванню системи

виховання та навчання на основі знань про фізичні та духовні потреби й інтереси дітей.

Зокрема в США, С.Холлом в 1893 році був створений “Національний союз для дослідження дітей”, став видаватися журнал “Педагогічний семінар і журнал генетичної психології”, з 1895 року видавався “Щомісячник з вивчення дитинства”, багато чисельні лабораторії стали базою для створення праць Д.Дьюї, Е.Кіркпатрика, С.Холла, Е.Торндайка та ін. Багаточисельні лабораторії з вивчення дитинства створили підґрунтя для створення праць, які стали загально відомими.

Широкого розмаху вивчення дитинства набуло в Німеччині. У 1896 році був заснований “Журнал із дослідження дитини”, із 1899 року став видаватися “Журнал педагогічної психології, патології та гієни”, у 1900 році у Лейпцигу вийшли “Праці по педагогіці і психології”. Багаточисельні видання по філософії, фізіології містили багато робіт по вивченню дитинства та педагогічним проблемам.

Зокрема, активну участь у вивченні дитинства приймали такі представники німецької педагогічної думки досліджуваного періоду В.Амент, К.Гросс, В.Лай, Е.Мейман, В.Штерн, Г.Еббіґауз та інші.

Зазначимо, що суттєвий вплив на вивчення дитинства відіграла психологічна лабораторія, заснована В.Вундтом у 1879 році, оскільки вона стала школою експериментальної майстерності для провідних німецьких педагогів, та створила можливість використання експериментальних досліджень, що привело до створення в кінці ХІХ століття значної кількості лабораторій по експериментальній педагогіці.

Значних досягнень перебудови педагогіки на основі вивчення дитини відбувалися і у Франції. Так, у 1900 році було засноване “Вільне товариство вивчення психології дитинства”, яке під керівництвом А.Біне об'єднувало викладачів, що проводили спостереження та дослідження по окремих педагогічних проблемах. Також ним було організовано при одній із початкових шкіл Парижа “Лабораторію нормальної педагогії”, основним завданням якої було вивчення фізичних та духовних сил дитини одночасна розробка методів викладання, які б відповідали

науковим вимогам. Окрім А.Біне свій вклад у вивчення дитинства зробили Г.Компейре, Ф.Кейра, В.Анрі. В 1903 році виникла організація "Ліга шкільної гігієни" члени якої також активно відстоювали необхідність вивчення фізичного і психічного розвитку дитини [2, с.52]

Значний вклад у розробку науково організаційної та дослідницької роботи по вивченню дитини зробив Е.Клапаред. Він був організатором Педагогічного інституту імені Ж.Ж.Руссо, де організовував курси для молодих вчителів прагнучи донести результати досліджень про дитину.

Бельгії було створене в 1906 році "Педотехнічна спілка", де про велику роботу по вивченню дітей Ж.Демор, О.Декролі. Значний інтерес до вивчення дитинства був і у Англії, де було створено "Товариство із вивчення дитини". Значний внесок у організацію вивчення дитинства зробили англійські вчені Д.Селлі і Дж.Болдуїн. В Італії існувала лабораторія психології та експериментальної педагогіки [2, с.53].

Відзначимо, що проблемами вивчення дитинства займалися на міжнародних зібраннях та конгресах. Проблеми шкільної гігієни зі своїм журналом "Шкільна гігієна" було організоване в Парижі у 1903 р. Було проведено конгреси у Нюрнбергу, 1904 р., Лондоні, 1907 р., Парижі, 1910 р., на яких обговорювалися питання впливу розумової роботи на психологію і фізіологію. У 1911 році у Брюсселі відбувся міжнародний конгрес із вивчення дитини.

Важливо підкреслити, що організація дослідних освітньо-виховних закладів у зарубіжних країнах наприкінці XIX – на початку XX століття була результатом наукових пошуків саме реформаторської педагогіки.

Необхідно зазначити, що вивчення дитинства у вітчизняній науці відбувалось одночасно та паралельно із іншими країнами. Так, І.Сікорський був організатором Київського педагогічного Фребелівського інституту де у педагогічних Амбулаторіях Фребелівського Товариства досліджувались діти, яких приводили на прийом, щоб визначити їх душевний стан, здібності і надати "... поради відносно засобів і прийомів правильного душевного розвитку і позбавлення ненормальностей" [6].

Так у Києві організувався гурток друзів юного дитинства, які поставили собі задачу створити Педагогічний Інститут (1907), щоб тим покласти рішучий початок проведенню в життя дійсно наукових принципів психологічного і всебічного вивчення дітей і здорової педагогічної практики, яка ґрунтувалася б на такому вивченні

У 1904 році в Петербурзі був відкритий педологічний відділ ім. К.Д.Ушинського при лабораторії експериментальної педагогічної психології, основним завданням якого було всебічне вивчення дитини як предмета виховання. Педологічний відділ, акцентував свою роботу на вирішенні таких питань: поширення в товаристві знань, необхідних для розуміння психічних і фізіологічних особливостей дітей; підготовка досліджень у галузі експериментальної педагогіки; поширення даних про методи дослідження дітей.

Як зазначає Н.Дічек, О.Лазурський розпочав читати там курс лекцій "Вчення про характери" і водночас керував практичними заняттями з дослідження особистості і складання науково обґрунтованих характеристик учнів, які відвідували Педологічні курси [1.]. Так напрацювання О.Лазурського разом зі слухачами Педологічних курсів, були висвітлені як за допомогою двох методів – експериментального (він зазначив, що було обрано спрощені форми, за допомогою яких визначалися, наприклад, швидкість рухів, увага, пам'ять учнів) і методу зовнішнього спостереження.

В 1906 році Радою педологічних курсів був організований I Всеросійський з'їзд із педагогічної психології, з виставкою і короткотривалими педологічними курсами. Він ознайомив своїх учасників з новим природничонауковим напрямком педагогіки.

На I Всеросійський з'їзд з педагогічної психології О.Лазурський був не лише одним з організаторів, а й виголосив доповідь "Про складання характеристик". Основна думка вченого полягала у тому, щоб обґрунтувати існування характеристик людей двох видів коротких, для деякого практичного визначення тільки ключових проявів характеру, і ґрунтовних, дуже детальних, складених за заздалегідь продуманою програмою з теоретичною метою - "створити основу для сформування природної класифікації характерів" [5, с.24].

В резолюціях і побажаннях, прийнятих учасниками I Всеросійського з'їзду з педагогічної психології, знайшли відображення такі питання тематики з'їзду, як необхідність введення курсу психології у всі типи шкіл, викладання її на основі знання анатомії і фізіології людини, створення сітки педологічних курсів при університетах, зрівняння в правах з педагогами шкільних лікарів для плідної спільної роботи та ін.

В 1908 році Педагогічним музеєм було видано керівництво, складене лабораторією, - "Методи експериментального дослідження особистості". Лабораторія здійснювала велику

допомогу і сприяла організації шкільних психологічних кабінетів і невеликих лабораторій в різних містах Росії, а також у Варшаві і Софії.

Петербурзі лабораторію експериментальної педагогічної психології і Педологічні курси, прагнучи ствердити і розширити справу підготовки спеціалістів з експериментальної педагогіки, вирішив перетворити курси у постійний вищий навчальний заклад – Педагогічну академію. У 1909 році було створено “Товариство експериментальної педагогіки”, яке взяло на себе роль організаційно-координаційного центру експериментально-педагогічних досліджень дитячої природи.

Величезну роль у розвитку експериментальної педагогіки, визначені її задачі, напрямків дослідницької роботи, ознайомлені з її результатами відіграли Всеросійські з'їзди з педагогічної психології і з експериментальної педагогіки, які скликалися в 1906-1916 роках. Організатори I Всеросійського з'їзду з експериментальної педагогіки (26 – 31 грудня 1910 р.), девіз експериментальної педагогіки – повага до особистості дитини, її індивідуальності, необхідність узгоджувати шкільні вимоги, що пред'являються дитині, з її силами і здібностями – зумовив і вибір таких проблем для обговорення як: експериментальні методи дослідження окремих процесів душевного життя; експериментальне дослідження особистості; експериментальне дослідження педагогічних проблем; експериментальне дослідження в галузі шкільної гігієни [7].

На з'їздах з експериментальної педагогіки було повідомлено результати вивчення індивідуальної обдарованості за методом Біне і Сімона, а також було зроблено обґрунтування нових більш досконалих методів дослідження, таких як метод природного експерименту О.Лазурського і метод психологічних профілей Г.Россолімо.

Проте, найбільший розквіт у вітчизняній психолого-педагогічній науці практичної діяльності по вивченню дитинства відбувся на початку 20-х років XX століття.

Важливим напрямом освітньої політики українського наркомосу в 20-х роках була організація дослідних і дослідно-показових установ, діяльність яких направлялася на впровадження в практику нових теоретичних розробок. Так, досвідно-педологічна станція повинні проводити консультування педагогічних працівників, вивчати практичний досвід у закладах соціального виховання, проводити обстеження учнів, здійснювати методичну роботу й об'єднувати всі дослідницькі заклади Головоцвиху [4]. Поява досвідно-педологічних станцій була викликана

необхідністю перевірки на практиці результатів теоретичної розробки загальних критеріїв виховання, їх доцільності та придатності, послідовності впровадження в практику нових методів навчання побудованих на досвіді та практиці.

В 1922 році за кожною науково-дослідною педологічною станцією закріпили дослідні та опорні установи соціального виховання. Із масових закладів соцвиху виділили по одному закладу кожного типу в тих губерніях, де були дослідно-педологічні станції. Відповідно до „Тимчасового положення про досвідно-педологічні станції Головоцвиху наркомосу УРСР, що досвідно-педологічна станція повинна проводити консультування педагогічних працівників, вивчати практичний досвід у закладах соціального виховання, проводити обстеження учнів, здійснювати методичну роботу й об'єднувати всі дослідницькі заклади Головоцвиху [246, с. 32]. За кожною науково-дослідною педологічною станцією закріпили дослідні та опорні установи соціального виховання.

Слід зазначити, що крім центральних дослідних закладів, які, як уже зазначалось, створювалися в містах, де існували дослідно-педологічні станції і були представлені всіма типами навчально-виховних закладів (дитячий садок, дитячий будинок, семирічка, бібліотека, клуб, спеціальні заклади), організовувались і місцеві дослідні заклади, представлені в основному школами, які працювали в структурі губернських науково-методичних комітетів.

За кожним центральним дослідним закладом закріплювався працівник науково-дослідної педологічної станції, в обов'язки якого входило досконале вивчення ефективності організації навчально-виховного процесу шляхом відвідування занять і виховних заходів, проведення контрольних замірів знань, виявлення труднощів і проблем, з якими стикався педагогічний колектив закладу [4].

Досвідно-педологічні станції в Харкові, Києві, Одесі і Дніпропетровську та кабінети Соцвиху, реалізовували такі завдання: вивчення питань нервово-психічної гігієни дітей у широкому розумінні цього слова; обстеження «дефективного дитинства»; лікарсько-педагогічні консультації вихователям; розробка методів навчально-виховної роботи у спеціалізованих закладах; підготовка відповідних працівників соціального виховання; вивчення взаємозв'язків і взаємовідносин учнів та вчителів з оточенням [4].

Таким чином, діяльність досвідно-педологічних станцій сприяла впровадженню ідей реформаторської педагогіки у практику виховання та навчання дітей в освітньо-виховних закладах.

У квітні 1926 року Державний науково-методологічний комітет Наркомосу УРСР прийняв постанову про створення в республіці єдиного центру наукових досліджень з педагогічних наук – Українського науково-дослідного інституту педагогіки, в якому працювали провідні представники вітчизняної педології, серед яких С.Ананьїн, С.Арнаутов, О.Демков, Я.Мамонтов, І.Соколянський, О.Залужний, О.Попов, І.Гаврилів.

Працівники УНДІПу займалися науково-експериментальною роботою на базі власних лабораторій і здійснювали наукові дослідження щодо вивчення різних аспектів дитинства, по двох напрямках: по-перше, це безпосередньо практичні, що давали дійсно практичні рекомендації; по-друге, це завчасні дослідження, що опрацьовували матеріал, який згодом органічно переростав у практику.

Слід зазначити, що на території України, безпосередньо у школах діяла педологічна служба. Позитивним на той час було те, що педологи в закладах освіти досить ґрунтовно вивчали дітей та колектив за певним планом (увага, інтереси, ідеали, коло уявлень, фізичний та розумовий розвиток, педагогічний аналіз середовища), здійснювали облік тестування, консультування педагогів при комплектуванні груп, відборі дітей у дошкільні класи за результатами тестування.

Зазначимо, що педагоги не завжди погоджувалися з висновками педологів щодо стану учнів. Оскільки ідеї, що запропоновували педологи, не зустрічали належної підтримки з боку педагогічного колективу. Це було пов'язано із-за прискореної підготовки як педагогічних, так і педологічних кадрів, що застосовували в роботі консервативні та інтуїтивні методи.

Головними завданням діяльності Лікарсько-педагогічних кабінетів було вирішення таких проблем:

- питання нервово-психічної гігієни дитинства;
- обстеження всіх категорій індивідуального виховання;
- лікарсько-педагогічна консультація для вихователів;
- обґрунтування методів навчання та виховання дефективного дитинства;
- підготовка відповідного персоналу, а також інших питань, що впливають безпосередньо з практичної роботи в галузі аномалії та хиб розвитку [2, с.57].

Поступово з набуттям політичного режиму в країні все більш тоталітарного характеру (друга половина 30-х років р.) науковці

зміщують акценти в дослідженнях від вивчення дитини до вивчення колективу. Натомість педологія і її інші напрямки реформаторської педагогіки забороняються, а більшість вітчизняних педагогів-реформаторів зазнають репресій.

Таким чином, крім теоретичних досліджень для представників реформаторської педагогіки характерна практична направленість роботи щодо вивчення дитини.

Слід зауважити, що діяльність щодо дослідження дитячої природи та її розвитку, організації навчання та виховання на основі цих досліджень у зарубіжній та вітчизняній педагогічній практиці сприяє встановленню спадкоємних зв'язків між науково-дослідницькою роботою сучасних учених і педагогічними пошуками досліджуваного періоду. На сьогодні актуальним є питання організації соціально-психологічної служби у школі, проблеми навчання та виховання занедбаних дітей, де і може бути використаний досвід організації педологічної служби, розроблений на початку XX століття

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Дічек Н. П. Доробок О. Лазурського у галузі експериментальних досліджень дитинства (початок XX ст.) / Н. П. Дічек // Теорія та методика навчання та виховання. - 2011. - Вип. 30. - С. 30-38
2. Кравцова Т.О. Теорія і практика вивчення дитини у реформаторській педагогіці: Навчальний посібник. / Т.О.Кравцова – Кіровоград: Поліграфічно-видавничий центр «Імекс ЛТД», 2007. – 147 с.
3. Курек Н.С. Педология и психотехника о нравственном, интеллектуальном и физическом уровнях развития населения СССР в двадцатые годы // Психологический журнал, 1997 – Т.18. – №3. – С. 149-159.
4. Лук'янова Вікторія Анатоліївна. Розвиток експериментальної педагогіки в Україні (20-30 роки XX століття): Дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Харківський держ. педагогічний ун-т ім. Г.С.Сковороди /В.А.Лук'янова. - Х., 2002. – 196 с.
5. Румянцев М. А.Ф.Лазурский, как сотрудник лабораторий экспериментальной педагогической психологии при Педагогическом музее в Петроград и участник психологических съездов (к годовщине кончины 13 – 26 Марта 1918 г.)// Педагогическая мысль, 1919. – С.11-17.
6. Сикорский И.А. Киевский Педагогический Фребелевский Институт и его задачи. – К.: Лито-Типография Товарищества И.Н.Кушнерев и К^о, 1907. - 23 с.
7. Соколов М.В. Вопросы психологической теории на русских съездах по педагогической психологии / М.В. Соколов. //Педагогика. – 1956. – №2. – С.8-22.

ВІДОМОСТІ ПО АВТОРА

Кравцова Тетяна Олександрівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Коло наукових інтересів: дослідження проблеми вивчення та формування особистості в історії вітчизняної та зарубіжної педагогічної думки.